

-125-

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ (ΤΗΣ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ)

ΑΝΑΤΥΠΩΣΗ

ΤΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ ΤΟΥ ΟΕΣΒ (1941)

ΜΕ ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
1978

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

ΟΙ ΛΕΞΕΙΣ

196. *Γενικά.* — Τις λέξεις που αποτελούν την ελληνική γλώσσα μπορούμε να τις εξετάσωμε κατά τρεις τρόπους: α) ως προς την καταγωγή τους, β) ως προς τὸ σχηματισμό τους και γ) ως προς τὴ σημασία τους.

I.— Η ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ

197. *Τὸ ἑλληνικὸ λεξιλόγιο στις διάφορες ἐποχές.*— Ἡ ἐλληνικὴ γλώσσα, πού ἔχει ἱστορία τριῶν χιλιάδων χρόνων, δὲν ἀπαρτιζόταν σὲ κάθε ἐποχὴ ἀπὸ τις ἴδιες λέξεις. Ἀνάλογα μὲ τὴν πνευματικὴν κατάστασιν τοῦ λαοῦ πού τὴ μιλοῦσε καὶ ἀκόμη κατὰ τὸ πλῆθος καὶ κατὰ τὸ εἶδος τῶν συγγραφέων πού τὴν εἶχαν ὄργανό τους, τὸ ἑλληνικὸ λεξιλόγιο ἦταν πλουσιότερο ἢ πιὸ φτωχό.

Ἄλλὰ τὸ λεξιλόγιο δὲν ἀπαρτιζόταν στις διάφορες ἐποχές ἀπὸ τὴν ἴδια πάντα ἀρχικὴ κληρονομιά, ὅπως τὴν εἶχαν οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τοὺς γλωσσικούς των προγόνους. Οἱ παλιές ἀρχικὲς λέξεις, ἐκτὸς ἀπὸ ὅσες παραμερίστηκαν ἀπὸ στοιχεῖα τῆς ἴδιας αὐτῆς γλωσσικῆς κληρονομιάς, ἀντικαταστάθηκαν ἢ συμπληρώθηκαν κατὰ καιροὺς ἀπὸ ἄλλες εἴτε ἑλληνικὲς λόγιες εἴτε ξένης καταγωγῆς. Σ' αὐτὲς καθρεφτίζονται οἱ ποικίλες ἐπιδράσεις πού δέχτηκε τὸ ἑλληνικὸ ἔθνος ἀπὸ πολλοὺς λαοὺς μὲ τὴν ἰδιαίτερη γεωγραφικὴ του θέσιν, στὴν πολὺχρονη ἱστορία του, πού τὸ ἔφερε σὲ ποικίλες σχέσεις καὶ ἐπαφὲς μὲ τόσους ξένους, γειτονικοὺς ἢ ἄλλους λαοὺς.

198. *Τὰ τρία στρώματα τοῦ ἑλληνικοῦ λεξιλόγιου.*— Οἱ λέξεις τῆς σημερινῆς μας γλώσσας ἀποτελοῦνται ἀπὸ *τρία στρώματα*. Αὐτὰ εἶναι :

α) λέξεις πού *ἐξαρχῆς ἀνήκαν* *στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα* ἢ πού *μπήκαν* σ' αὐτὴν ἀρχαιότατα ἢ στὴν ἀρχαία ἐποχὴ, ὡς τοὺς πρώτους μεταχριστιανικοὺς αἰῶνες, καὶ πού ἀπὸ τῆ γλῶσσα πού μιλοῦσαν τότε ἔφτασαν ὡς ἡμᾶς σήμερα,

β) λέξεις πού *μπήκαν* *στὴ γλῶσσα μας ἀπὸ τῆ χριστιανικῆ ἐποχῆ ὡς τὴν ἀρχὴ περιόδου τοῦ περασμένου αἰῶνα* (1800 μ.Χ.), καὶ

γ) λέξεις πού *μπήκαν* *στὴ γλῶσσα μας ἀπὸ τότε ὡς σήμερα.*

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΤΟ ΠΑΛΙΟ ΣΤΡῶΜΑ — ΑΡΧΑΙΕΣ ΛΕΞΕΙΣ

Τὸ παλιὸ στρῶμα τὸ ἀποτελοῦν :

199. Α) *Δέξεις ἀρχικῆς ἢ Ἰνδοευρωπαϊκῆς.* — Πολλῆς ἀρχαῖες ἑλληνικῆς λέξεις ἀνήκουν στὴν ἀρχικὴ γλῶσσα πού μιλοῦσαν οἱ πρόγονοι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ πού τὴν ἔφεραν μαζί τους, ὅταν κατέβηκαν καὶ ἐγκαταστάθηκαν στὴ γῆ πού ὕστερα ὀνομάστηκε ἀπὸ αὐτοὺς Ἑλλάδα. Τέτοιες εἶναι :

Πολλὰ ὀνόματα συγγενικά: *πατέρας, μητέρα, γιός, θυγατέρα.* Πολλὰ ὀνόματα πού σημαίνουν πρόσωπα: *ἄντρας, γυναίκα, ζῶα: βόδι, ἀγέλαδα, μύγα* φυτά: *δέντρο, ἔλατο.* Διάφορα ἄλλα κοινὰ ὀνόματα: *οὐρανός, μέρα, νύχτα, φῶς, χειμῶνας, μέλι, ὄνομα* κτλ. — Ἐπίθετα: *καλός, μεγάλος, πολὺς, μακρὺς, ξερός, γλυκός, νέος.* — Ἀριθμητικά, ὅλα σχεδόν: *ἓνα, δύο, δέκα, ἑκατό.* — Ἀντωνυμίες: *ἐγώ, ἐκεῖνος.* — Τὰ περισσότερα ῥήματα: *εἶμαι, μένω, λείπω, δένω, κάθομαι.* — Τὰ περισσότερα ἄκλιτά: *σήμερα, ἐμπρός, ἀπό, καὶ* κτλ.

200. Β) *Δέξεις προελληνικῆς.* — Ἐδῶ ἀνήκουν πολλῆς λέξεις πού οἱ ἑλληνικῆς φυλῆς τὶς πῆραν ἀπὸ τοὺς λαοὺς πού βρῆκαν στὴν Ἑλλάδα, ὅταν ἦρθαν νὰ ἐγκατασταθοῦν σ' αὐτὴν. Τέτοιες εἶναι (1):

Πολλὰ κοινὰ οὐσιαστικά: *σχετικὰ μὲ τὴ θάλασσα: θάλασσα, νησί, ζέφυρος, σφουγγάρι.* — Φυτά: *δάφνη, ἐλιά, κυπαρίσσι, κεράσι, κολοκύνθι,*

1. Οἱ λέξεις αὐτῆς ἀναγράφονται ἐδῶ, ὅπως καὶ οἱ παραπάνω, στὴ σημερινή τους μορφή.

ρεβίθι, ρόδι, ρόδο, σιτάρι, σύκο, σουσάμι. — Μέταλλα: μολύβι, χρυσάφι· ζῶα: γλάρος. — Ἰδιωτικὴ καὶ δημόσια ζωή: κithάρα, βασιλιάς. — Ρήματα: *κυβερνῶ*. — Πάρα πολλές τοπωνυμίες (αὐτὲς δυσκολώτερα παραμερίζονται ἀπὸ τοὺς ἐποίκους), λ.χ. ὀνόματα τόπων καὶ πόλεων: Ἀθήνα, Κόρινθος, Λάρισα, Μήθυμα, Ραφίνα (ἀρχ. Ἀραφίη)· νησιῶν: Ζάκυνθος, Κύθηρα· βουνῶν: Δυκαρητιός, Ὀλυμπος, Παργασός, Πίνδος, Ὑμητιός· ποταμῶν: Πισός, Κηφισός κτλ. κτλ.

Ἀπὸ τὴν ἴδια περίπου ἐποχὴ μπηκαν καὶ ἔμειναν στὰ ἑλληνικὰ καὶ ἄλλες τοπωνυμίες ἀπὸ τὰ ἑλληνοικικά, τὴ γλώσσα τῶν πανάρχαιων ἑλληνοικῶν (τῶν γλωσσικῶν προγόνων τῶν Ἀλβανῶν), ποὺ κατέβηκαν στὴν ἑλληνικὴ γῆ μαζὶ με τοὺς Ἑλληνας ἢ ἀργότερα: Βέρροια, Δωδώνη, Ἰθάκη, Καρδάμυλα, Κάρπαθος, Κάρυστος, Κέρκυρα, Μεθώνη, ἴσως καὶ τὸ οὐσιαστικὸ *πύργος*.

201. Γ) *Λέξεις ἀνατολίτικες*. — Σὲ ὅλη τὴν ἀρχαιότητα, ἰδίως ὅμως στοὺς τελευταίους προχριστιανικοὺς αἰῶνες ἢ λίγο ἀργότερα, μπηκαν στὰ ἑλληνικὰ καὶ λέξεις ἀπὸ τὶς γλώσσες τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς, ποὺ ἤρθαν σ' ἐπαφὴ καὶ πνευματικὴ ἢ ἐμπορικὴ ἐπιμεξία με τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας. Αὐτοὶ ἦταν ἰδίως Φοῖνικες, Ἑβραῖοι, ἄλλοι Σημίτες, ἀλλὰ καὶ Πέρσες, Αἰγύπτιοι. Τέτοιες λέξεις εἶναι: τὰ *περσικά ἀγγαρεία, παράδεισος, σατράπης· φοινικικά*, τὰ περισσότερα γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου: *ἄλφα, βῆτα, γάμα*· τὸ *σημιτικὸ περιστέρι*. τὸ *ἑβραϊκὸ ἀροσβῶνας*· τὸ *συριακὸ ἀβάς*. Τὸ *αιγυπτιακὸ πυραμίδα*. Ἄλλα *ἀνατολίτικα*: *κάδος, μαχαίρι, σάκος, σεντόνι* κτλ.

202. Δ) *Λέξεις ἑβραϊκὲς ἢ ἀραμαϊκὲς*. — Ἰδιαιτέρως ἀπὸ τὰ ἑβραϊκὰ καὶ τ' ἀραμαϊκὰ⁽¹⁾ μπηκαν διάφορες λέξεις στὰ ἑλληνικὰ τῆς μετακλασικῆς ἐποχῆς με τὰ εὐαγγέλια καὶ τὸ χριστιανισμὸ στοὺς πρώτους μεταχριστιανικοὺς αἰῶνες⁽²⁾:

ἀμήν, βάγια, βελζεβούλ(ης), μάννα (τό), σατανάς, σεραφεῖμ, φαρισαῖος, χειρουβεῖμ, ὠσαννά, Γολγοθάς, Ἐδέμ, Μεσσίας, Πάσχα,

1. Ἀραμαϊκὰ ἦταν ἡ γλώσσα τῶν Ἀραμαίων, τοῦ λαοῦ ποὺ κατοικοῦσε στὴ Συρία καὶ στὴ Μεσοποταμία.

2. Μερικὲς ἀπὸ τὶς λέξεις αὐτὲς, καθὼς λ.χ. *ισβιλαῖο*, καθιερώθηκαν στὰ ἑλληνικὰ μόνο στὰ χρόνια μας, συνήθως με τὸ διάμεσο τῶν εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν.

Σάββατο, Ζαχαρίας, Ἰωάννης, Μαγδαληνή, Μαρία, Μιχάλης κτλ.

203. Πολύ ἀφθονώτερες εἶναι οἱ ἑλληνικὲς λέξεις πού με τὴν ἐπίδραση τῆς εβραϊκῆς γλώσσας καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ πῆραν νέα σημάσια: ἄγγελος, διάβολος, ἐκκλησία, ἡγούμενος, ἐπίσκοπος, λειτουργία, μαρτυρῶ, μοναχός, Χριστός (ἀπὸ τὸ *χρίω*, ὁ *χρισμένος*, ἐκεῖνος πού πῆρε τὸ βασιλικὸ χρίσμα), Κύριος, Κυριακή, Παρασκευὴ κτλ.

204. Ε) Δέξεις λατινικές. — Ἄφθονες λέξεις μπῆκαν στὰ ἑλληνικὰ ἀπὸ τὰ λατινικά. Ἡ ἐπίδραση αὐτὴ ἀρχίζει στοὺς τελευταίους προχριστιανικοὺς αἰῶνες (1), κορυφώνεται με τὴν ἴδρωση τοῦ Ἐπιτολικοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους (325) καὶ συνεχίζεται ὡς πέρα ἀπὸ τὴ μέση τῆς πρώτης χριστιανικῆς χιλιετηρίδας (2).

205. Οἱ λατινικὲς λέξεις τῆς γλώσσας μας ἀνήκουν σὲ ποικίλους κύκλους ἐννοιῶν, σύμφωνα με ὅσα ἔμαθαν τότε οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους. Τέτοιες εἶναι λ. χ. :

Φυτὰ: σίκαλη, μαρούλι, ροδάκινο, σπανάκι, φασόλια. — Οἰκοδομικὴ: κάμαρα, κἀγκελο, κελί, μᾶστορας, πόρτα, σκάλα, τοῦβλο. — Ἀντικείμενα καθημερινῆς ζωῆς: βουτσι, καλαμάρι, κᾶρβονο, κουμάρι — κούπα, πανέρι, σκουτέλι, σούβλα, φλασκι, φοθνος, χουλιάρι. — Μαγειρικὴ: λαρδί, λουκάνικο, φάβα. — Ἱματισμός: βράκα, κάπα, κουκούλα, μανίχι, μαντίλι, πανί, πουκάμισο, φασκιά. — Στρατός: ἄρματα, βίγλα, βοῦζινο, κάμπος, κάστρο, καβαλάρης, σαῖτα, φλάμπουρο, φουσαίτο. — Ναυτικὴ ζωὴ: βάρκα, καρίνα, κουρσάρος, σαβούρα. — Ἐκκλησία: ἀντιμῖνσι, μανουάλι, ράσο, σολεά, ρεφερενδάριος, σακελᾶριος, τιτουλᾶριος, φαιλόνιο (μοναστήρια): ἀνόνα, μάγκιπας, πορτάρης. — Ἡμερολόγιο: δίσεχτιος, κάλαντα, καλαντᾶρι, Ἰανουάριος, Φεβρουάριος, Μάρτιος, Ἀπρίλιος κτλ. — Διάφορα ἄλλα οὐσιαστικά: βούλα, ἴσκα, καλίστρι, λουρί, κούνια, παλάτι, πουγκί, ρήγας, σαπούνι, σέλα, σκούπα, σπίτι, στρατά, ταβέρνα, τσεκούρι, φούρκα, στάβλος, τροῦλος. — Ἐπίθετα: ἄσπρος, βαρβάτος, δίσεχτιος (ἀρχικὰ βίσεχτος), μαυρος. — Ρήματα: ἀκουμπῶ, διαφεντεύω.

Μαζὶ με τὶς λατινικὲς λέξεις μπῆκαν στὰ ἑλληνικὰ καὶ μερικὲς καταλήξεις λατινικές, πού δείχτηκαν συχνὰ γόνιμες: -άτος: φευγάτος, πιπεράτος, -άριος, -άρης: καβαλάρης, σακελᾶριος, -ίσιος: καμπίσιος, -ίνα: λαγίνα, -ούλι: σακούλι, -ούρα: κλεισούρα, -πούλα: βοσκοπούλα κτλ.

1. Λατινικὲς λέξεις μεταχειρίζεται λ.χ. ἤδη ὁ ἱστορικός Πολύβιος στὸ 2. αἰῶνα π.Χ. Ἡ σκάλα μνημονεύεται ἤδη στὸ 2. αἰῶνα μ.Χ. ἀπὸ τὸ λεξικογράφου Πολυδεύκη (1. 93): «ἀποβάθρα καὶ διαβάθρα, ἦν σκάλαν καλοῦσιν».

2. Τὸ Ἐπιτολικὸ Ρωμαϊκὸ κράτος στοὺς πρώτους αἰῶνες τῆς ζωῆς του εἶχε τὰ λατινικὰ γλώσσα του ἐπίσημη γιὰ τὴν αὐλή, τὴ διοίκηση, τὸ στρατό, ὅλες τὶς κρατικὲς λειτουργίες.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΔΕΥΤΕΡΟ ΣΤΡΩΜΑ—Ο ΜΕΤΑΓΕΝΕΣΤΕΡΟΣ ΠΛΟΥΤΙΣΜΟΣ

206. *Γενικά.*—Ἀπὸ τῆ χριστιανικῆ ἐποχῆ, στὸ μεσαιῶνα καὶ ἀργότερα ὡς τὰ 1800 περίπου, εἶχαν οἱ Ἕλληνες σὲ διάφορες ἐποχὲς σχέσεις εἰρηνικῆς, ἐμπορικῆς, ἐποικιστικῆς κτλ., ἢ καὶ ἐχθρικῆς, πολεμικῆς καὶ διάφορους λαοὺς πού πέρασαν ἢ καὶ πού ἐγκαταστάθηκαν στὴν ἑλληνικὴ γῆ. Ἀπὸ τὶς σχέσεις αὐτὲς ἔμειναν συχνὰ ἴχνη ὡς τῆ σημερινῆ γλώσσα, ὅπως μὲ ὁμοιο τρόπο δέχτηκαν καὶ οἱ ξένες γλώσσες τὴν ἐπίδραση τῆς ἑλληνικῆς, συχνὰ πολὺ μεγαλύτερη. Τέτοιες λέξεις εἶναι:

207. Α) *Δέξεις ἀπὸ τὶς βαλκανικῆς γλώσσες.*—Σὲ διάφορες ἐποχὲς πῆρε ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα μερικῆς λέξεις ἀπὸ τὶς γλώσσες τῶν λαῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, πού ἦρθαν σ' ἐπικοινωνία μὲ τοὺς Ἕλληνας.

Δέξεις σλαβικῆς.—Αὐτὲς εἶναι ἐλάχιστες, σχετικῆς ἰδίως μ' ἔννοιες τῆς καθημερινῆς ἀγροτικῆς ζωῆς: *βερβερίτσα* (σκίουρος), *γουστέρα* (σαύρα), *κατέτσι*, *κουνάβι*, *μουνιός*, *μπομπότα*, *ντόμπρος*, *παγάνα*, *πέστροφα*, *ροῦχο*, *σανός*, *σβάρα*, *τσανίλα*, *τοῦλιγκας*, *τοῦκα*.

Περισσότερες εἶναι οἱ τοπωνυμίες: *Ἀράχοβα* (Καρυδιά), *Βελαόρα* (Ἀσπροβούνη), *Γαρδίκι* (Καστράκι), *Γρεβενά* (Κορυφογραμμὴ ὀδοντωτῆ), *Ζαγόρι* (πίσω ἀπὸ τὸ βουνό), *Νεζερὸς* (Λίμνη), *Ὀστροβο* (Νησί), *Τύρναβος* (Ἀγκαθερό), *Χαρβάτι* (Κροάτης), *Χελμός* (Ὄρος) κτλ.

Στὸν τελευταῖο αἰῶνα πολιτογραφήθηκαν καὶ μερικῆς λέξεις ἀπὸ τὰ ρωσικὰ γιὰ ξένες συνήθως ἔννοιες: *κνοῦτο*, *οὐκάτζιο*, *ροῦβλι*, *σαμοβάρι*, *στέπα*, *τοάι*.

Δέξεις βλάχικες.—Ἡ συμβίωση μὲ τοὺς Βλάχους, ἂν καὶ πολὺ παλιά, δὲν ἔδωσε ἀφορμὴ νὰ μπουν στὴν κοινὴ γλώσσα παρὰ πολὺ λίγες μόνο λέξεις, ἀπὸ τὴν ποιμενικὴ προπάντων ζωὴ: *μανούρι*, *μουμπούκι*, *σαρμανίτσα* (λίγκο), *σεγκούνα*, *στουρνάρι*.

Δέξεις ἀρβανίτικες.—Οἱ Ἀρβανίτες, πού ἐγκαταστάθηκαν στὴν Ἑλλάδα πρὶν ἀκόμη πῆση ἡ Πόλη, ἄφησαν καὶ αὐτοὶ ἐλάχιστες λέξεις στὰ ἑλληνικὰ, μαζὶ μὲ μερικῆς τοπωνυμίες: *βλάμης*, *γκιόνης*, *λούτσα*, *μαμπέσης*, *μιέσα*, *πίπιζα*, *πλιάτσικο*, *φλογέρα*, *Βίλια*, *Γκούρα*, *Λιόπτσι*, *Λιόσια*, *Μάζι*, *Μαλεβός*, *Μενίδι*, *Σούλι*, *Τατόι* κτλ.

208. Β) *Δέξεις ἰταλικῆς.*—Ἡ ἐπικοινωνία μὲ τοὺς Ἰταλοὺς, ἐμπορικῆ, πολιτικῆ, πνευματικῆ, καὶ ἡ ἐπίδραση ἀπὸ τὴ γλώσσα τους, πού ἀρχίζει μὲ τὶς σταυροφορίες, συνεχίστηκε ὡς τὰ χρόνια τῆς τουρ-

κοκρατίας, στις βενετοκρατημένες ιδίως επαρχίες, ἀλλὰ δὲν ἔλειψε οὔτε στὸν τελευταῖο αἰῶνα.

Ναυτική ζωή: *ἀβαρία, κάβος, καπιάνιος, κάργα, λεβάντες, μαϊνάρω, μαϊστρος, μοθισος, μπούσουλας, σαλπάρω, τραμουντάνα, φουρτούνα* κτλ.—Ίματισμός: *βέλο, βελοθδο, κάλισα, καπέλο, κουβέρτα, πανταλόνι, φανέλα* κτλ.—Ἐπαγγέλματα, ἐργαλεία κτλ.: *καμαρότος, μαραγκός, βαρέλι, βίδα, γάντζος, λίμα, ρόδα, σιλιέτο, φαλτσέτα*.—Νοικοκυριό: *βάζο, καρέκλα, καπαπές, κάσα, κασέλα, κατσαρόλα, λάμπα, λουκέτο, λουτρο, μαστέλο, μπαστούνι, μπουκάλι, πολυθρόνα, πιάτο* κτλ.—Ζῶα: *μπακαλιάρος, μπαρμπούνι, μπεκάτσα, σαρδέλα*.—Φυτά: *ἀντίδι, βαβίλια, βιόλα, γαρίφαλο, μπιζέλι, πατάτα, φράουλα*.—Φαγώσιμα καὶ μαγειρική: *βιδέλο, κομπόστα, κουφέτο, λαζάνια, μακαρόνια, μπριζόλα, σαλάτα, σούπα* κτλ.—Μουσική: *βιολί, ὄπερα, τερόρος* κτλ.—Διάφορα: *ἄσος, μπιλιάρδο, μπόμπα, πεταί, ρόκα, τάλιρο, φέτα—κουμπάρος, μπάρμπας, φρέσκος*.

209. Γ) *Λέξεις τούρκικες*.—Ἡ ἐπίδραση ἀπὸ τὰ τούρκικα δυνάμωσε ἀπὸ τότε πού καταλύθηκε τὸ βυζαντινὸ κράτος καὶ ὁ ἑλληνισμὸς τουρκοκρατήθηκε. Μὲ τὴ σύσταση ὁμως πάλι τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, ἡ ἐπίδραση αὐτὴ ὄχι μόνον ἀτόνησε ἀλλὰ καὶ περιορίστηκε σημαντικὰ, ὅπως ἦταν καὶ φυσικό. Οἱ τούρκικες λέξεις πού μπῆκαν στὰ ἑλληνικὰ ἀνήκουν ἰδίως σ' ἔθνοιες τῆς καθημερινῆς καὶ τῆς δημόσιας ζωῆς.

Μαγειρική: *γιαούρτι, γιαχνί, γιουβέτσι, καπαμάς, καταΐφι, κεφτές, κουραμπιές, λουκουμάς, λουκούμι, μεζές, μπακλαβάς, μπουρέκι, μελιτές, γιολμάς, πιλάφι, χαλβάς*.—Σκεύη καὶ ἐπιπλα: *καζάνι, καπάκι, κουβάς, μασιά, μπρίκι, σονγιάς, σοφράς, φλιτζάνι*.—Ίματισμός: *γυλέκο, παπούτσι, τσέπη, χατάς*.—Σπίτι: *καφάσι, ταβάνι, τζάκι, τζάμι, χαγιάτι*.—Δημόσια ζωή: *βιλάτι, ἰμάμης, μιναρές, καδής, μουφτής, δράμι, ὀκά, παράς, φετφάς*.—Φυτική ζωή: *γιασεμί, καϊσί, καρπούζι, μενεξές*.—Ἐπαγγέλματα: *καφετζής, ματᾶβης, σαράφης, τενεκετζής*.—Στρατιωτικὰ εἶδη: *μπαρούτι, τουφέκι*.—Διάφορα: *ἄχτι, καϊκι, κάλφας, κέφι, μουσαφίρης, ναργιλές, τενεκές*.

210. Δ) *Λέξεις ἀραβικές*.—Μὲ τοὺς Ἄραβες δὲν ἦρθαν οἱ Ἕλληνες συνήθως σὲ ἄμεση εἰρηνικὴ ἐπαφή, καὶ οἱ λίγες σχετικὰ ἀραβικὲς λέξεις στὰ ἑλληνικὰ μπῆκαν τὸ περισσότερο ἀπὸ τὰ τούρκικα, τὰ ἰταλικὰ ἢ τὸν τελευταῖο αἰῶνα, ὡς λόγιες, ἀπὸ τις νεώτερες εὐρωπαϊκὲς γλώσσες:

ἀλκαλι, ἄλγεβρα, ἀιλάζι, βεζίρης, ἐλιξίριο, ἐμίρης, ζενίδ, καραμέλα, καφές, κουλουβάχατα, μαγαζί, μαϊμού, μαμελοῦκος, μαούνα, μασκαράς, μούμια, μουσαμάς, μπάμια, νεράντζι, μπουρνούζι, ροζακί, σιρόκος, σιρόπι, σκάκι, σουλτάνος, φακίρης, φελάχος, φέσι, χαρέμι.

Ἐκτὸς τῶν τούρκικων ἔρχονται στὰ ἑλληνικὰ καὶ μερικὲς λέξεις περσικῆς καταγωγῆς καθὼς *δερεβίσης, παραβάνι, κιόσκι, μελιτζάνα, τσακάλι, γουρμάς*.

211. *Οἱ ξένες λέξεις τῶν δύο στρωμάτων. Γνωρίσματα.—*

Ἐνάμεσα στις λέξεις πού μπήκαν στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα ὡς τοὺς πρώτους μεταχριστιανικοὺς αἰῶνες καὶ ἐκεῖνες πού μπήκαν στὰ μεσαιωνικὰ χρόνια ἢ ἀργότερα δὲν ὑπάρχει, ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς γλῶσσας πού τις δέχτηκε, βασικὴ διαφορὰ, παρὰ μόνο πὼς οἱ πρώτες, ὅσες διατηρήθηκαν, ἔγιναν συνήθως πανελλήνιες, ἐνῶ οἱ δευτέρες, καὶ ἂν ἀκόμη ἀνήκουν στὴν κοινὴ, δὲ συνηθίζονται πάντοτε ἀπ' ὅλους.

Ἄλλὰ καὶ οἱ δυὸ αὐτὲς κατηγορίες ἔχουν κοινὸ γνώρισμα, πού τις ξεχωρίζει συχνὰ ἀπὸ τις νεώτερες ξένες λέξεις, πὼς ἦταν ἑσαρχῆς καὶ εἶναι λαϊκῆς, καὶ ὅτι μὲ τὸ πέρασμα τῶν αἰῶνων ἐξελληνίστηκαν, κανονίστηκαν κατὰ τις ἄλλες ἑλληνικὲς λέξεις, φωνητικὰ καὶ μορφολογικὰ, πῆραν δηλαδὴ τὴν ἑξωτερικὴ ἑλληνικὴ μορφή καὶ τὴν ἑλληνικὴ κλίση (λ.χ. ὁ πασὰς κλίνεται καθὼς ὁ ἀλευράς, ἡ σκάλα κυθῶς ἢ πλάκα καὶ τὸ μπαγιατεύω καθὼς τὸ μαζεύω).

Ἡ ἀφομοίωση ὁμως στάθηκε καὶ βαρύτερη, ἐσωτερικότερη, ἀφοῦ σὰν τις ἄλλες ἑλληνικὲς σχημάτισαν παράγωγα καὶ σύνθετα (1), χρησιμοποιήθηκαν σὲ μεταφορᾶς, παροιμίαις κτλ. (2) καὶ συχνότατα πλούτισαν τὴ γλῶσσα (3).

Ὅλοι ὅσοι τις μεταχειρίζομαστε, ὅσοι δὲν ἔχομε κάμει ἰδιαιτέρες γλωσσικὲς σπουδές, ἢ καὶ ἂν ἀκόμη ξέρωμε τις ξένες γλῶσσες πού μᾶς τις ἔδωσαν, δὲν αισθανόμαστε ἀκούοντάς τες καμιὰ διαφορὰ ἀπὸ τις ντόπιες, τις παλιότερες ἑλληνικὲς λέξεις :

... φτάνει στὴν ὠρία τῆ σπηλιά | σὲ μούλα χρυσοκάπουλη καβάλα. (Γρυπάρης)
βρυσούλα στοῦ σπιτιοῦ μας τὴν αὐλή... (Παλαμᾶς)

1. Ἔτσι γιὰ παράδειγμα ἔχομε ἀπὸ τὴ λέξη σκάλα : σκαλί, σκαλάκι, σκαλίτσα, σκαλοῦνι, σκαλώνω, σκάλωμα, σκαλωσιά, ξεσκαλώνω, σκαλοκέφαλο, σκαλοπάτι, σκαλοπόδαρο· ἀπὸ τὸ φούρνος : φουρνιά, φούρναρης, φουρνάρισσα, φουρνारीά, φουρνιό, φουρνάρικο, φουρνίζω, φούρνισμα, φουρνιστός, ξεφουρνίζω, ξεφούρνισμα, ξεφουρνιστός, φουρνόπανο, φουρνόφυλο, φουρνοκόνταρο.— ἀπὸ τὴ βίδα, βιδάκι, βιδίτσα, βιδώνω, βιδωτός, βιδωτήρι, βίδωμα, βιδολόγι, βιδολόγος, βιδόπροκα, ἀβιδωτός, ξεβιδωτός, ξεβιδώνω, ξεβίδωμα.

2. Τάξει φούρνους μὲ καρβέλια, κάποιος φούρνος γκρεμίστηκε, φούρνος μὴν καπνίσω, εἶναι βίδα, τοῦ ἔστρωσε ἡ βίδα, ξεβιδώθηκε, ξεβιδωμένο μυαλό.

3. Ἔτσι λ.χ. πλάι στὸ ὄπλο, τεχνικὰ ὄπλα, ἀξιωματικὸς ἐνὸς ὄπλου κτλ. λέμε τουφέκι (τί ὄπλο εἶχε ; — τουφέκι), τουφεκάκι, τουφεκιά, τουφεκίζω, τουφέκια, λιανοτούφεκο, τουφεκόβεργα κτλ.

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΤΡΙΤΟ ΣΤΡΩΜΑ. — ΞΕΝΕΣ ΚΑΙ ΛΟΓΙΕΣ ΛΕΞΕΙΣ

212. *Γενικά.* — Τρίτο και τελευταῖο στρώμα ἀπὸ λέξεις πού πῆρε ἡ γλώσσα μας ἀποτελοῦν ἐκείνες πού ἄρχισαν νὰ μπαίνουν σ' αὐτὴ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ περίπου τοῦ περασμένου αἰώνα. Αὐτὲς εἶναι: α) *ξένες λέξεις* καὶ β) *λόγιες λέξεις*.

Α.—Ξένες λέξεις

213. Στὰ τελευταῖα ἑκατὸν πενήντα χρόνια ἡ στενωτέρα ἐπαφὴ τῆς Ἑλλάδας μὲ τὴ Δύση καὶ ἡ πολλαπλὴ ἐπικοινωνία μὲ τοὺς λαοὺς τῆς, ἡ ἐκπολιτιστικὴ καὶ πνευματικὴ, εἶχε ἀποτέλεσμα νὰ μποῦν στὴ νέα γλώσσα ἀφθονες λέξεις ἀπὸ τὶς γλώσσες τῶν μεγάλων πολιτισμένων ἐθνῶν τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης, ἰδίως ἀπὸ τὰ γαλλικὰ ἢ μέσο τῶν γαλλικῶν.

Οἱ λέξεις αὐτές, ἀντίθετα ἀπὸ τὶς παλιότερες, συχνὰ δὲν τριφτήκαν ἀρκετὰ στὴ λαϊκὴ γλώσσα καὶ δὲν κανονίστηκαν φωνητικὰ καὶ μορφολογικὰ (*). Ἔγιναν ἄλλωστε συνήθως γνωστὲς ἀπὸ τὶς ἀνώτερες κοινωνικὲς τάξεις καὶ τοὺς λογίους* συχνὰ μάλιστα, μὲ τὸ νὰ ἐκφράζουν ἀνώτερες ἔννοιες πολιτισμοῦ, ὄρους ἐπιστημονικοὺς ἢ τεχνικοὺς, περιορίστηκαν σὲ μικρὸ κύκλο ἐιδικῶν (ἔτσι ἔχομε λ.χ. ὄρους ἀστρονομικοὺς καθὼς *γαδίο*, *χημικοὺς* καθὼς *τελούριο* κτλ.).

214. *Λέξεις γαλλικῆς.* — Γιά ἔννοιες πολιτισμοῦ ἐξωτερικοῦ, ὕλικου, τεχνικοῦ (ἱματισμό, μόδα, εἶδη πολυτέλειας, φαγώσιμα κτλ.): *ζακέτα*, *κορσές*, *μανσόνι*, *μπλούζα*, *μπολερό*, *τρικό*, *φιλντεκός*, *κολόνια*, *πούδρα*, *μαγιονέζα*, *λικέρ*, *πατέ*, *σαντιγί*, *τρούφα*, *φοντάν*, *τιρμπουσόνι*, *βέλς*, *βαρισιτέ*, *πανσιόν(α)*, *ρεκλάμα* κτλ. Γιά ἔννοιες ἀνώτερου πολιτισμοῦ: *ἱμπερσιονισμός*, *ρομαντισμός*, *ἀλτρουιστής*, *ἰνστιτούτο*, *σανατόριο*, *ἀεροπλάνο*, *ράδιο* κτλ.

Λέξεις ἀγγλικῆς (ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 19. αἰ., συνήθως μέσο τῶν γαλλικῶν). — *βαγόνι*, *γαλόνι*, *καμπίνα*, *λινοτυπία*, *μπιφτέκι*, *πικνίκ*, *ρεκόρ*, *ρούμι*, *ρο-*

1. Ἔτσι λ.χ. οἱ λέξεις καθὼς *κόκ*, *τένις*, *φοντάν* (καὶ ὄχι *φοντάνι*, ἐνῶ τὸ παλιότερο τούρκικο *χάν* ἔγινε *χάνι*). Λέγονται ὁμως, συμμορφωμένες στὴ λαϊκὴ γλώσσα, λέξεις καθὼς *πουρές*, *τιρμπουσόνι*, *σαμπρέλα* (γαλλ. *chambre à air* ὁ ἀεροθάλαμος στὶς ρόδες τῶν αὐτοκινήτων).

σμπίφ, σάντουιτς· σάλι, σμόκιν, σπάρ, στόπ, τένις, τουρισμός, τραύμ, φανέλα, φουτμπάλ, χιοθμορ.

Λέξεις γερμανικῆς καταγωγῆς (ἔμμεσα ἀπὸ ἄλλες γλώσσες).—βερμούτ, ὀβούζι, οὐλάνος, ποτάσα, τάλιορ, τοίγκος.

215. Ἀνασκόπηση.—Ἐν δὲν ἀποβλέψωμε στὴ γλώσσα ἀπ' ὅπου πήραμε μιὰ λέξη παρὰ στὴν ἀρχικὴ, πού ἦταν ἡ πρώτη τῆς πατρίδα, ἔχομε σήμερα στὰ ἑλληνικὰ λέξεις ἀπὸ πλῆθος γλώσσες καὶ σχεδὸν ἀπὸ κάθε μέρος τοῦ κόσμου. Ἔτσι εἶναι :

πόλκα πολωνικὴ λέξη, οὐσάρος οὐγγρικὴ, βάρδος, κάρο κελτικές, σερενάδα ἰσπανικὴ, βεγγαλικό, παγόδα, παρίας, πούντσι, ρύζι, τσακάλι Ἰνδικές, τσαί κινέζικη, μαμουθ λέξη τῶν κατοίκων τῆς Σιβηρίας, γουταπέρα, οὐραγκουτάγκος, μαλαίικες, γόμα (κόμμι), δαση, πυραμίδα αἰγυπτιακές, μπανάνα, χιμπανζής, λέξεις τῆς Γουινέας στὸ Κόγκο τῆς Ἀφρικῆς, κακάο, σοκολάτα, ντομάτα μεξικάνικες, κινίνο βραζιλιάνικη, ἀνανάς περουβιάνικη, ἀπάγης ὄνομα φυλῆς Ἰνδιάνων στὴ Β. Ἀμερικὴ, κανίβαλος λέξη τῶν ἀνθρωποφάγων τοῦ Καραϊβικοῦ πελάγους, ταμπού πολυνησιακὴ.

216. — Δέξεις ξένες ἑλληνικῆς καταγωγῆς.—Ἐνάμεσα στὶς λέξεις πού ἤρθαν στὰ ἑλληνικὰ ἀπὸ τὶς ξένες γλώσσες ἀξίζει νὰ ξεχωριστοῦν ἐκεῖνες πού ἦταν καὶ στὶς ξένες γλώσσες ξένες καὶ τοὺς εἶχαν ἔρθει ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ (τ' ἀρχαῖα ἢ τὰ μεσαιωνικά). Ἔτσι ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ λέξη *καμάρα*, πού τὴν πῆραν τὰ λατινικά, ξαναγύρισε στὰ ἑλληνικὰ μὲ ἀλλαγμένη τὴ μορφή καὶ τὴ σημασία ὡς *κάμαρα* (*κάμερη* κτλ.). Ἡ ἴδια ὅμως λέξη μπῆκε ἀπὸ τὰ λατινικά σὲ διάφορες εὐρωπαϊκῆς γλώσσες, ὅπου πάλι ἄλλαξε μορφή καὶ σημασία, καὶ ἔτσι ξαναεἶπαμε καὶ ἡμεῖς *καμαρότος*, *καμαριέρα* ἀπὸ τὰ ἰταλικά, *καμαρίλα* ἀπὸ τὰ ἰσπανικά.

Ὅμοιες ταξιδευτρες λέξεις ἑλληνικῆς καταγωγῆς εἶναι στὴ γλώσσα μας πολλές: Τὸ *βάρκα* (ἀρχ. *βᾶρις*), *καλαμάρι* (*κάλαμος*), πού ξαναγύρισαν σ' ἐμᾶς ἀπὸ τὰ λατινικά. Τὸ *γαρίφαλο* (*καρυόφυλλον*), *γόμα* (*κόμμι*), *καναπέτς* (*κωνωπέιον*), *κανόνι* (*κάννα*), *καπειάνιος* (*κάτ' ἐπάνω*), *κορδόνι* (*χορδή*), *μπάνιο* (*βαλανεῖον*), *πίτα* (*πηκτὴ*), *τσουρμο* (*κέλευσμα*, ὄρ. ναυτ.), πού ἀπὸ τ' ἀρχαῖα ἑλληνικὰ πῆγαν στὰ λατινικά, ἀπὸ αὐτὰ στὰ ἰταλικά καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ξαναγύρισαν στὰ ἑλληνικά. Ἡ *μαρμελάδα* (*μελίμηλον*), ἀπὸ τὰ λατινικά καὶ τὰ πορτογαλικά. Τὸ *λιμάνι* (*λιμένας*), *τεφτέρι* (*διφθέρα*), *φουντούκι* (*κάρυον ποντικόν*), ἀπὸ τὰ τούρκικα κτλ. Τὸ *ἀμάγαμα* (*μάλαγμα*), *καράτι* (*κεράτιον*), ἀπὸ τ' ἀραβικά.

217. Δέξεις ἑλληνικῆς στὴ θέση τῶν ξενικῶν.—Ἐν εἶναι ἀπα-

ραίτητο ἢ κάθε ξένη ἔννοια πού μᾶς γίνεται γνωστή νά ὀνομάζεται μέ τήν ξένη τῆς ὀνομασία, οὔτε, ὅπως κάνουν μερικοί, εἶναι σωστό μιλώντας ν' ἀνακατώνουμε χωρὶς ἀνάγκη λέξεις ξένες και μάλιστα μέ μορφὴ ξενική και ἀκανόνιστη (λ.χ. *ρόζ, μεροί*).

Όταν πρόκειται γιά λέξεις πού δὲν πρόφτασαν νά γενικευτοῦν και νά γίνουν κοινές λαϊκῆς, ὅσο ἐγκαιρότερα γίνεται ἡ προσπάθεια τοῦ ἐξελληνισμοῦ τόσο εὐκολώτερα μπορεῖ νά πάρη τὴ θέση τῆς ξένης μιὰ ἑλληνική, φτάνει μόνο νά εἶναι αὐτὴ κατάλληλη, εὐχη, σύντομη, εἰκονολογήτη, ἔτσι πού νά ζωντανέψη τὴν ἔννοια χωρὶς προσπάθεια. Κακὴ εἶναι και ἡ συνήθεια νά βαφτίζονται τὰ παιδιὰ μέ ὀνόματα ξενικά.

B.— Λόγιες λέξεις

218. Δαϊκῆς λέξεις και λόγιες λέξεις.— Στις λέξεις τῆς γλώσσας μας μπορούμε νά ξεχωρίσωμε δύο εἶδη: α) τὶς *λαϊκῆς λέξεις* και β) τὶς *λόγιες λέξεις*.

Δαϊκῆς λέξεις εἶναι οἱ λέξεις πού εἶδαμε ὡς ἐδῶ, οἱ λέξεις τῆς παλιᾶς κληρονομιάς, πού ἔρχονται ἀπὸ τὴν ἀρχαία γλώσσα και ὅσες ἄλλες πολιτογραφήθηκαν στὴ γλώσσα μας ἀργότερα ἀπὸ ξένες γλώσσες (βλ. παραπ. σελ. 91 - 98). Ὀνομάζονται λαϊκῆς, ἐπειδὴ ἦταν ἐξαρχῆς λαϊκῆς ἢ τὶς καθιέρωσε συνήθως ὁ λαός.

Πλαί ὅμως σ' αὐτῆς ὑπάρχουν και ἄλλες πολλές, πού μπῆκαν στὴ γλώσσα μας τὰ τελευταῖα ἑκατὸν πενήντα χρόνια παράλληλα μέ τὶς ἐκπολιτιστικῆς προσπάθειες τῶν λογίων, γιά νά ἐκφράσουν ὅλες τὶς ἔννοιες τῆς παιδείας, τῶν ἐπιστημῶν (ιατρική, νομικά, φυσικῆς ἐπιστήμης, φιλοσοφία κτλ.), τῶν τεχνῶν, ὀλόκληρου τοῦ ἀνώτερου πολιτισμοῦ, πού ἔλειπαν ὡς τότε και φυσικὰ δὲν εἶχε παρουσιαστῆ ἡ ἀνάγκη νά δημιουργηθοῦν ἀντίστοιχες λέξεις. Οἱ λέξεις αὐτῆς χρησιμοποιήθηκαν στὴν ἀρχὴ ἀπὸ συγγραφεῖς και λόγιους γι' αὐτὸ ὀνομάζονται *λόγιες λέξεις*: *Ἀκαδημία, γυμνάσιο, ἐφέτης, ρυμοτομῶ, τηλέφωνο, φωτογραφία, ὠδεῖο* κτλ.

219. Οἱ *λόγιες λέξεις* εἶναι ὡς πρὸς τὴν καταγωγή τους δύο εἰδῶν: α) *ἀρχαῖες λέξεις* και β) *νεόπλαστες* ἢ *νεολογισμοί*.

Λόγιες ἀρχαῖες λέξεις εἶναι ἀρχαῖες λέξεις πού δὲν ἔφτασαν στὴ σημερινὴ μας γλώσσα ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ἀπὸ πατέρα σὲ παιδί, καθὼς

οί λαϊκές, παρὰ εἶχαν χαθῆ ἀπὸ τὴν ὁμιλία γιὰ αἰῶνες πολλοὺς και ξαναχρησιμοποιεῖθῆκαν πολὺ ἀργότερα: *ἀνακωχή, ἀνυπόκριτος, δραστικός, καθηγητής, κατάσταση, μητρικός, ξενοδοχείο, συμβόλαιο* (¹).

Δόγιες νεόπλαστες λέξεις ἢ νεολογισμοὶ εἶναι λέξεις πού δε λέγονταν στὴν ἀρχαία γλῶσσα, παρὰ τίς ἐπλάσαν οἱ λόγιοι ὅταν τίς χρειάστηκαν, ἀπὸ λέξεις ἀρχαῖες ἢ ἀπὸ στοιχεῖα τους: *αἰσιοδοξία, ἀνυπολόγιστος, ἀστεροσκοπεῖο, βαθμολογῶ, βασιζῶ, γραμματολογία, δημοσιογράφος, δρομολόγιο, ἐκλαϊκεύω, ἐλαττωματικός, εὐρητήριο, οἰκογένεια, οὐσιαστικό, προσγειώνομαι, προσωρινός, πυροσβέστης, συγκεντρώνω, ταχυδρομεῖο, χωροφυλακῆ* κτλ. (²).

220. Οἱ λόγιες αὐτὲς λέξεις, ἰδίως οἱ νεόπλαστες, εἶναι ἀφθονώτερες στὴ γλῶσσα μας, καθὼς και σὲ ἄλλες γλώσσες. Εἶναι κύριο συστατικὸ τοῦ ἐπιστημονικοῦ λόγου και σημαντικὸ στοιχεῖο τῆς νέας γλώσσας, ὅπως διαμορφώθηκε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ τελευταίου αἰῶνα (³).

221. *Διαφορὰ τῶν λόγιων ἀπὸ τίς λαϊκῆς λέξεις.*— Ἀντίθετα μὲ τίς λαϊκῆς λέξεις, πού συχνὰ ἄλλαξαν μὲ τὸ πέρασμα τῶν αἰώνων ὡς πρὸς τὴ φωνητικὴ τους μορφή (*μυῖα - μύγα*) ἢ ὡς πρὸς τὴ σημασία τους (*πετεινὸς πουλὶ - κόκορας*), οἱ λόγιες μοιάζουν ἑξωτερικὰ περισσότερο μὲ τίς ἀρχαῖες λέξεις και γράφονται τὸ ἴδιο. Μόνο ἢ κατάληξή τους συμμορφώθηκε συνήθως μὲ τὴ νέα κλίση: *εἰσιτήριο* (ἀρχ. *εἰσιτήριον*), *δεκανέας* (ἀρχ. *δεκαεὺς*), *κοινότητα* (ἀρχ.

1. Μερικῆς λόγιες λέξεις δὲν ἦταν ἀρχαῖες ἑλληνικῆς παρὰ μεσαιωνικῆς, καθὼς λ.χ. *δικηγόρος, πεζοδρόμιο* (ἀγῶνας δρόμου).

2. Μερικῆς ἀπὸ τίς νεόπλαστες αὐτὲς λέξεις, καθὼς *βαρόμετρο, δυναμίτης, ελαστικός, ἠλεκτρισμός, τηλεπάθεια, φωτογραφία* κτλ., πλάστηκαν ἀπὸ ξένους ἐπιστήμονες ἢ λόγιους στὴ μητρικὴ τους γλῶσσα ἀπὸ στοιχεῖα τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν και ἔπειτα τίς πήραμε ἐμεῖς.

3. Πολλῆς ἔννοιες γιὰ τίς ὁποῖες χρησιμοποιεῖθῆκαν λόγιες λέξεις θὰ μπορούσε νὰ εἶχαν ἐκφραστῆ και μὲ τὰ φραστικὰ μέσα τῆς νέας γλώσσας, δηλαδή μὲ λέξεις λαϊκῆς ἢ παράγωγά τους (*νεολογισμοὶ δημοτικοί*). Τὴν ἐποχὴ ὅμως πού οἱ λόγιοι ζητοῦσαν ν' ἀντικαταστήσουν συστηματικὰ κάθε νέα λέξη μὲ τὴν ἀντίστοιχη ἀρχαία (λ.χ. τὸ *νερό* μὲ τὸ *δῶρο*) ἐγινε κατάχρηση και ὡς πρὸς αὐτό, και εἶσι ἐγινε ἀποκλειστικὴ προσφυγὴ στὴν ἀρχαία γλῶσσα και τὰ στοιχεῖα της, γιὰ λέξεις πού δὲν ἦταν πάντοτε ἀναγκαῖες. Αὐτὲς ζημίωσαν συχνὰ τὴν ὁμοιογένεια τῆς νέας γλώσσας, σὲ πολλῆς ὅμως ἄλλες περιπτώσεις μεγάλωσαν τὸ λεξιλογικὸ της πλοῦτο και τὴν ἐκφραστικότητά της.

κοινότης). Οἱ λόγιες λέξεις μπορεῖ νὰ ἔχουν τὴν ἴδια σημασίαν πού εἶχαν καὶ στ' ἀρχαῖα ἑλληνικά : *εἰσιτήριον*, *ξενοδοχεῖον*, συχνὰ ὁμοίως εἶναι ἡ σημασία τους διαφορετικῆ (223).

Οἱ διαφορῆς πού παρουσιάζουν οἱ λόγιες λέξεις ἀπὸ τῆς κληρονομημένης λαϊκῆς φαίνονται καλύτερα στὴν περίπτωσιν πού ἔχομε τὴν ἴδια λέξιν καὶ μπορούμε νὰ δοῦμε τί ἔγινε ὅταν τὴν κληρονομήσαμε ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους, ἀπὸ πατέρα σὲ παιδί, καὶ τί εἶναι ὅταν τὴν πήραμε ἀπευθείας ἀπὸ τὴν ἀρχαία γλῶσσαν σὰ λόγια. *Ἔτσι ἔχομε:

222. *A.* — Διαφορὰ μόνο στὴ σημασίαν. — Συχνὰ δώσαμε σὲ μιὰ κληρονομημένη λαϊκὴ λέξιν μιὰ ἀρχαία σημασίαν. Στὴν περίπτωσιν αὐτὴν δὲν ἔχομε κἀν δύο λέξεις, οὔτε καὶ μιλοῦμε γιὰ λαϊκὴν καὶ γιὰ λόγια λέξιν. *Ἐχομε τὴν ἴδιαν σημερινὴν λέξιν, πού τῆς δώσαμε κοντὰ στὴν νῆαν καὶ μιὰ ἀρχαία σημασίαν.

Λαϊκὴ σημασία

Δόγια σημασία

<i>μοῖρα</i>	ἡ τύχη, τὸ πεπρωμένον	τὸ μερίδιον, λ.χ. ἡ νόμιμη μοῖρα (1)
<i>παιδεύω</i>	βασανίζω	ἀνατρέφω, μορφώνω, ἐκπαιδεύω
<i>χορὸς</i>	τὸ νὰ χορεύη κανεὶς (κρητικὸς χορὸς, καλαματιανὸς)	ὁμάδα τραγουδιστῶν (ἀρχ. δρόμα-τος, χορικό).

223. Παρατήρησις. — Συχνὰ οἱ σημασίαι πού δώσαμε στῆς ἀρχαῖες λόγιες λέξεις δὲν ἦσαν οἱ ἀρχαῖες, πού δὲ μᾶς χρειάζονταν, παρὰ ἄλλες, εὐρωπαϊκῆς. *Ἡ λέξιν λ.χ. *γυμνάσιον*, πού σημαίνει ἀνώτερον σχολεῖον, ἔχει σημασίαν νεώτερον εὐρωπαϊκὴν· στὴν ἀρχαία γλῶσσαν σήμαινε τὸ μέρος ὅπου γυμνάζονται γυμνοί. *Ἡ λέξιν *ἐπουργός* σήμαινε στὴν ἀρχαία γλῶσσαν ἐκείνον πού δουλεύει σὺν ὑποταχτικῶς ἑνὸς ἄλλου (ἡ σημασία αὐτὴ διατηρήθηκε στὴν λαϊκὴν γλῶσσαν στὴν λέξιν *πουργός*, ὅπως λένε σὲ πολλὰ μέρη τὸ βοήθη τὸν χτίστη), ἐνῶ σήμερον λέμε *ἐπουργός* γιὰ τὸν προϊστάμενον στὸ ὑπουργεῖον καὶ ἀνώτατον διοικητικὸν λειτουργόν.

224. *B.* — Διαφορὰ στὴ φωνητικὴ μορφή. *Παράλληλοι φωνητικοὶ τύποι.* — Ὑπάρχουν περιπτώσεις πού μεταχειριζόμεσθα παράλληλα δύο λέξεις, ἀντίστοιχες, τῆς μιᾶς κληρονομημένης λαϊκῆς καὶ τῆς ἄλλης λόγια, διαφορετικῆς μεταξὺ τους στὸ φωνητικὸν τύπον. Οἱ δύο αὐτοὶ διαφορετικοὶ τύποι πού ἔρχονται ἀπὸ τὴν ἴδιαν ἀρχαίαν λέξιν λέγονται *παράλληλοι φωνητικοὶ τύποι*: *ἐκκλησιὰ* ἀλλὰ καὶ *ἐκκλησία* (2). *Ἀνάλογα εἶναι:

1. Στὴν λαϊκὴν γλῶσσαν λέμε καὶ *μοιράδι* στὴν ἴδιαν σημασίαν.

2. Ἀνάλογες διαφορῆς παρουσιάζουν καὶ τὰ σύνθετα *κακογλωσσίαν* - *διγλωσσίαν*, *πολυγλωσσίαν*· *δικολογία* - *κακολογία*, *προχειρολογία* κτλ.

ἀρὺς	ἀραιός	θειός	θειός
γενιά	γενεά	λευτεριά	ἐλευθερία
γκόρφι	ἐγκόλπιο	μπόλι	ἐμβόλιο
γνωριμιά	γνωριμία	παρηγοριά	παρηγορία
ζημιά	ζημία	σκολεϊό	σχολεϊό (')

225. Διαφορά φωνητική στα παράγωγα.—Ἡ διαφορά στή φωνητική μορφή ἀπλώνεται συχνά και στα παράγωγα. Ἔτσι λέμε ἀπό τὸ ἓνα μέρος: κρυσταλλο—κρυσταλλάζω—κρυστάλλισμα—κρυσταλλένιος, και ἀπό τὸ ἄλλο: κρύσταλλο—κρυσταλλώνω—κρυστάλλωμα—κρυστάλλωση—κρυστάλλινος.

226. Εἰδικότερα ἡ διαφορά τῶν φωνητικῶν τύπων παρουσιάζεται: α) ἤδη στίς λαϊκές λέξεις, ἀνάμεσα στήν ἀρχική και τὰ παράγωγά της, β) ἀνάμεσα στίς κληρονομημένες και τῆ λόγια λέξη μέ τὰ παράγωγά της, και γ) μόνο ἑστὸ λόγια παράγωγα (ὅταν δὲ συνηθίζεται ἡ ἀρχική λέξη τῶν λόγιων παραγῶγων).

Ἔτσι λέμε:

ἀλλά και

A) λιακωτό, λιοπύρι	ἤλιος - ἠλιοστάσιο
λιόλαδο, λιοτριβειό, λιοστάσι (ἐλαιώνας)	ἐλιά - ἐλαιογραφία, ἐλαιοπαραγωγός, ἐλαιοχρωματισμός, ἐλαιώνας, πετρέλαιο.
B) δίκιο	δίκαιο, δικαιοσύνη, δικαίωνω, δικαιοῦχος, δικαιοδοσία
θεριό	θηρίο, θηριοδραμαστής, θηριοτροφεῖο, ἀποθηρίωση
κορφή, κορφοβούνι, κορφολόγος, κορφολογῶ, κορφόφυλλο, κατάκορφα, κολοκυνθοκορφάδες	κορυφή, κορυφώνω, κορυφωμα, ἀποκορύφωση, κορυφογραμμή, κατακόρυφα
νιός, νιόγαμπρος, νιόνυφη, νιόπαντρος, ξανανιώνω, ξανάνιωμα	νέος, ἀνανεώνω, ἀνανέωση, νεογέννητος, νεοελληνικός, νεόπλουτος, νεοσύλλητος, νεοφώτιστος
παλιός, παλιώνω, πάλιωμα, παλιόρουχο κτλ.	παλαιός, παλαιογραφία, παλαιοντολογία, παλαιοπωλεῖο κτλ.
Γ) κουφός, κουφαμάρα, κουφίζω, (ξε)κουφαίνω	κωφάλαος, ὑπόκωφος
μιλῶ, παραμιλῶ	συνομιλῶ

1. Οἱ διπλοτυπίες αὐτοῦ τοῦ εἴδους εἶναι σχετικὰ λίγες. Ὅπου καθιερώθηκαν οἱ λόγιοι φωνητικοὶ τύποι περιορίστηκαν οἱ λαϊκοὶ στή λαϊκότερη και στήν ποιητική γλώσσα: λειτουργία—λειτουργιά, Ἐβραῖος—Ὀβριός, ὄρατος—ᾠριος. Ἀνάλογα εἶναι τὰ λαϊκὰ ἀπαρχαιωμένα Ἀνάπλι—Ναύπλιο, Ἐπαχτος—Ναύπακτος. Σὲ μερικές περιστάσεις οἱ λόγιοι τύποι ἀκολουθοῦν διαφορετικὴ κλίση, ὅπως στὸ ἀρὺς—ἀραιός, Σκιάθο—Σκιάθος, Χιό—Χίος.

ρουφῶ, ρουφηχτός, ρούφηγμα, ρουφηξιά, ἀναρουφῶ	ἀπορροφῶ, ἀπορρόφηση
χέρι, χεράκι, χερούλι, χερακῶνω, ἀπλοχεριά, χεροδύναμος, χεροπιστός, χεροπόδιστρα, καλοπίχερος, σκορποχέρης, τρυποχέρης	ἀποχειροβίτος, ἀχειροποίητος, διαχειρίζομαι, διαχειριστής κτλ., ἐγχειρίζω, ἐπιχειρῶ, ἐπιχείρηση, ἐπιχείρημα κτλ., μεταχειρίζομαι, εὐκολομεταχείριστος, ὑποχείριος, χειραγωγῶ, χειραφετῶ, χειρίζομαι κτλ., χειρόγραφο, χειρομαντεία, χειρονομῶ, χειροστονῶ, χειροῦργος κτλ., χειρωναξία.

227. Γ.—**Διαφορὰ στῆ φωνητικῇ καὶ στῆ σημασίᾳ. Σημασιολογικὰ ζεύγη.**—Τυχαίνει πολλὰς φορές οἱ παράλληλοι φωνητικοὶ τύποι, ποὺ διαφέρουν στῆ φωνητικῇ, νὰ διαφέρουν καὶ στῆ σημασίᾳ. Οἱ διπλοὶ αὐτοὶ τύποι ἀποτελοῦν τότε **σημασιολογικὰ ζεύγη**, ποὺ ἀπαρτίζονται ἀπὸ δύο λέξεις τῆς ἴδιας καταγωγῆς, φωνητικὰ καὶ σημασιολογικὰ διαφορετικῆς.

ἀργαλειὸς—ἐργαλεῖο	κύρ, κυρὰ—κύριος, κυρία
ἀργάζομαι—ἐργάζομαι	μαρτυρία—μαρτυρία
ἀφεντιά—ἀθθεντία	μιλιά—δμιλία
γωνιά—γωνία (ὄρ. γεωμετρ.)	νύφη—νύμφη (ἀρχ. θεά)
διακονιά—διακονία (ὄρ. ἐκκλ.)	πραμάτεια—πραγματεία
δουλειά—δουλεία (ὄρ. νομικός)	ρολόι—ὠρολόγιο (λ.χ. πρόγραμμα)
ἐγνοια ἔγνοια—ἐγνοια (ὄρ. λογικῆς)	Ρωμιὸς—Ρωμαῖος (1)
ἰσιάνω—ἰσάνω (-ομαι) κάνω ἴσο (ὄρ. γεωμετρ.)	στοιχειδ—στοιχεῖο
κόχη—κόγχη	τούμπανο—τύμπανο (λ.χ. τὸ ἀκουστικό)
κοπιάζω κόπιασε—κοπιάζω κοπίασε	τραπέζι—τραπέζιο (ὄρ. γεωμ.)
	χωριδ—χωρίο (2).

1. Ἄλλὰ στῆν ἐκκλησιαστικῇ γλώσσᾳ ὁ Πατριάρχης στῆν Πόλῃ λέγεται ἀκόμη «Πατριάρχης τῶν Ρωμαίων», δηλ. τῶν ὀρθοδόξων.

2. Τὰ παραδείγματα αὐτὰ εἶναι ἀφθονώτερα ὅταν λογαριαστοὺν καὶ οἱ ποιητικῆς καὶ λαϊκότερες λέξεις: βίος (περιουσία)—βίος, ηλικία (κορμοστασιά)—ἡλικία, κατηγορία—κατηγορία, Ἀχαγιά (χωριὸ στῆν Αἰγιάλεια)—Ἀχαῖα. Ἄλλωστε καὶ οἱ παράλληλοι φωνητικοὶ τύποι δὲν εἶναι πάντοτε ἐντελῶς ἀντίστοιχοι γιὰ τῆ χρήση. Ἀ.χ. τὸ ἐκκλησία σημαίνει τὸ ἴδιο μὲ τὸ ἐκκλησιά (νάος), ἀλλὰ λέμε μόνο: ὀρθόδοξη ἢ ἐπισκοπιανὴ ἐκκλησία καὶ ὄχι ἐκκλησία.